

Talouden ja yritysten murros Virossa

ANDRES RÕIGAS & JUSSI S. JAUHIAINEN

*Maantieteen laitos, Tarton yliopisto &
Maantieteen laitos, Helsingin yliopisto ja Tarton yliopisto*

Andres Rõigas & Jussi S. Jauhiainen (2002). Talouden ja yritysten murros Virossa (The restructuring of economy and enterprises in Estonia). *Terra* 114: 2, 68–82.

Estonia experienced profound political, economic, and social restructuring in the 1990s. We discuss economic restructuring in Estonia, especially enterprise development from 1987 to 2000. The case focuses on small and medium-sized enterprises (SME) in peripheral Viljandimaa and Ida-Virumaa counties. SMEs in more rural Viljandimaa were restructured in the early 1990s and today they orient to the European Union market. SMEs in traditionally large-scale manufacturing Ida-Virumaa are more dependent on the Russian market, thus more fragile and still facing restructuring. The term 'transition' is too homogeneous and deterministic. Substantial regional differences exist in enterprise development, so cautious attention should be paid to generalized narratives concerning development in Central Eastern Europe.

Keywords: Estonia, economic restructuring, privatisation, SME, Viljandimaa, Ida-Virumaa

Andres Rõigas & Jussi S. Jauhiainen, Institute of Geography, University of Tartu, Vanemuise 46, EE-50014 Tartu, Estonia. <andres@viljandimaa.ee>, <jusaja@math.ut.ee>

Yritysmaantiede on noussut tärkeään asemaan talousmaantieteessä ja aluetieteessä. Tutkijat kiinnostuivat pienten ja keskisuurten yritysten (pk-yritykset, alle 250 työntekijää) kasvaneesta merkityksestä paikallistaloudessa jo 1970-luvulla. Aluksi tutkittiin uusia yrityksiä, niiden alueellista kehitystä ja yrittäjyyden alueellisia eroja. Myöhemmin, talouden globalisoitussa, on tutkittu erityisesti yritysmaantieteen, pk-yritysten verkottumista, niiden merkitystä alueellisen innovaatiojärjestelmien ja verkostotalouden kehityksessä sekä yritysten ja territorion välisiä suhteita (Dicken & Malmberg 2001).

Pk-yritysten merkitys on kasvanut myös sosiaalisiin jälkeisissä yhteiskunnissa (Keski- ja Itä-Euroopan post-sosialistiset maat). Dynaamiset pk-yritykset vähentävät työttömyyttä markkinoiden muuttuessa, levittävät nopeasti innovaatioita ja teknologiaa ja ovat uuden joustavan yrityskulttuurin perusta. Pk-yritysten kehityksen taustalla ovat useat samanaikaiset, laajat ja moniulotteiset prosessit, jotka ulottuvat politiikkaan ja lainsäädäntöön, talouteen ja yrittäjyyteen, hallintoon ja yritysten organisointiin sekä sosiaalisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin yrityksissä ja niiden työnjaon organisoimisissa.

Viro ja sen asukkaat ovat käyneet läpi laajaa yhteiskunnallista murrosta 1980-luvun lopusta lähtien. Viro on usein luokiteltu yhdessä entisten

Neuvostoliiton tasavaltojen ja Keski- ja Itä-Euroopan maiden kanssa "transitiomaiksi", "siirtymätalouden" tai "ylimenokauden" yhteiskunniksi. Tällä tarkoitetaan politiikan, talouden ja sosiaalisen elämän perusteellista uudelleenorganisointia. Talouselämässä keskeistä on ollut siirtyminen suunnittelutaloudesta markkinatalouteen. Se on johtanut alueellisesti eriytyneeseen työttömyyteen, maatalouden tuotannon nopeaan vähenemiseen, suurteollisuuden alasajoon sekä tuotantovälineiden ja infrastruktuurin vanhanaikaistumiseen. Murroksen myötä ovat yritysten toimintastrategioiden erot kasvaneet eri paikkakunnilla. Yritysten työnjako, omistumuodot, toiminta-alat ja organisoitumisen muodot ovat muuttuneet. Suurin osa entisistä valtiollisista yrityksistä on yksityistetty ja on syntynyt suuri määrä pk-yrityksiä. Nämä prosessit ovat olleet erilaisia eri maissa. Muutosten nopeus riippuu niin uudesta kuin aiemmastakin kansallisesta politiikasta sekä taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta kontekstista. Murroksen myötä erot yritysten toimintastrategioissa ovat kasvaneet eri paikkakunnilla.

Tämän artikkelin aiheena on Viron yritysmaantieteellinen kehitys 1980-luvun lopusta 2000-luvun alkuun. Tutkimus valottaa yhteiskunnallisen ja taloudellisen murroksen yleisiä piirteitä ja yksityiskohtia yhdessä pienessä sosialismista irtautuneessa maassa sekä murrosmaiden taloutta kos-

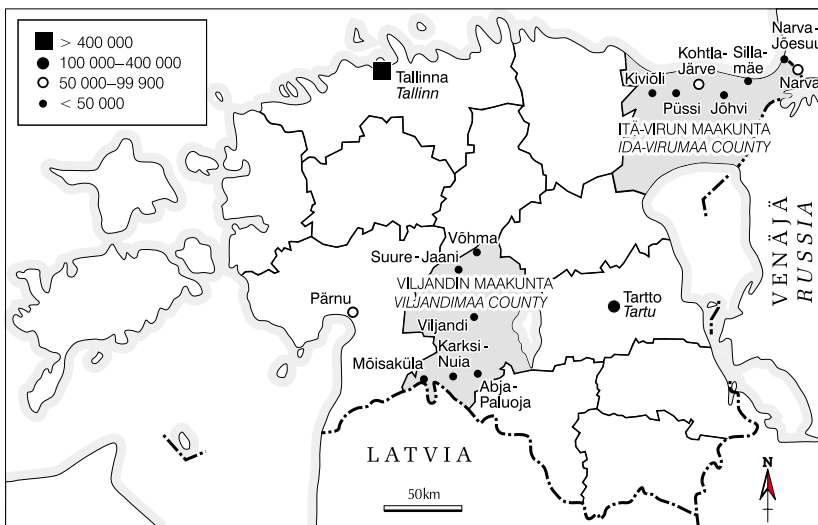
kevan tutkimuksen menetelmien ja aineiston ongelmia.

Teoreettisena taustana tarkastelemme *transition* käsitettä ja sen arvostelua. Korhosen (2001: 440–441) mukaan Baltian maiden kokemukset transitiosta ovat hyvin erilaiset verrattuna muihin entisen Neuvostoliiton osiin niin harjoitetun talouspolitiikan kuin sen tulosten suhteen. Murrosvaiheen Virolla on enemmän yhtäläisyyksiä Keski- ja Itä-Euroopan maihin. Kritisoiimme ajatusta, että Viro ja muut Keski- ja Itä-Euroopan entiset sosialistimaat olisivat yhtäläisesti muuttumassa markkinatalouden maiksi. Empiirisesti yleisempi osa käsittelee Viron murrosta erityisesti talouden ja pk-yritysten muotoutumisen näkökulmasta. Virossa oli 1990-luvun loppuvuosina noin 27 000–30 000 pk-yritystä. Ne muodostivat yli 99 prosenttia kaikista yrityksistä ja kolme neljäsosaa kaikista yksityisen sektorin työpaikoista. Virossa on pk-yrityksiä noin 20 tuhatta yritystä kohden, mikä on alle puolet Euroopan unionin vastaavasta määrästä (Kuurra 2001: 60, 66). Talouden murroksen erityismuotona tarkastelemme pk-yritysten kehitystä maan eteläosassa sijaitsevan Viljandin (viroksi Viljandimaa) ja koillisosassa sijaitsevan Itä-Virun (Ida-Virumaa) maakunnissa (kuva 1). Nämä maakunnat kuvastavat talouden murroksen eroja yhden pienen Keski- ja Itä-Euroopan maan sisällä. Näissä maakunnissa on sekä yhtäläisyyksiä (syrjäisyys, sijainti rajaseudulla, virolaisittain keskimääräistä pienempi yrittäjien määrä, suuret maakunnan sisäiset erot) että eroja (etninen koostumus, vientiyritysten markkinat, aiempi asema taloudessa, luonnonvarat). Itä-Virussa on enemmän teollisia elinkeinoja ja suuryrityksiä, mihin verrattuna Viljandin perustana ovat useammin maatalousvaltai-

set elinkeinot ilman suuryrityksiä.

Keskeinen ongelma yritysten tutkimuksessa entisissä sosialistimaissa on luotettavan aineiston puute, mitä selvitetään tässä tutkimuksessa. Virallisten tilastojen ja yritysrekisterien tiedot ovat nykyään helposti saatavissa kirjoina tai internetin välityksellä. Yritystiedot ovat muotoutumassa kattaviksi, mutta tästä huolimatta ne sisältävät edelleen merkittäviä puutteita ja virheitä. Yrityksiä ja niiden luokittelua koskeva lainsäädäntö ja rekisteröinnin periaatteet muuttuvat jatkuvasti. Tietojen oikeellisuudessa on suuria eroja Keski- ja Itä-Euroopan entisten sosialistimaiden välillä, mutta myös niiden sisällä. Pk-yritysten kattava tutkiminen on erityisen hankalaa, koska niiden määrä on suuri. Monet virallisista tilastoista perustuvat otantoihin, joiden luotettavuudessa on ongelmia. Yritysten alueellisuutta tarkastellessa on muistettava, että usein pk-yritykset on virallisesti rekisteröity toiselle paikkakunnalle kuin missä niiden varsinainen toiminta sijaitsee. Tähän voi vaikuttaa vaikkapa yrityksen omistajan asuinpaikka. Alueellisia vaikutuksia ja kehitystrendejä arvioitaessa on huomattava, että yritykset eivät aina ilmoita oikein tuotantonsa tai henkilökuntansa määrää, eivätkä aina edes viennin kohdemaita tai viennin määrää. Tähän voi olla syynä veronkierto tai yrittäjien mielenkiinnon puute ja epäluulo pitkiä ja yksityiskohdaisia yrityskyselyjä kohtaan. Nämä seikat voivat vääristää virallisten tilastojen yritystietoja vielä 2000-luvun alussa jopa kymmeniä prosentteja verrattuna todelliseen tilanteeseen. Tilanne 1990-luvun puolivälissä oli vieläkin sekavampi, joten aikasarjoihin perustuva tutkimus ja varsinkin vertaileva pk-yritysten tutkimus on suuri haaste.

Yhtenä keinona välttää yleisempään aineistoon

Kuva 1. Tutkimusalueet Virossa: Viljandin ja Itä-Virun maakunnat.

Figure 1. Research areas in Estonia: Viljandimaa and Ida-Virumaa counties.

liittyviä ongelmia ovat huolelliseen otantaan ja haastatteluihin perustuvat tutkimukset. Nämä vaativat erittäin hyvää paikallistuntemusta, koska tutkijaa voidaan johdattaa harhaan samalla tavalla kuin virallisen tilastoaineiston kerääjää. Tämän artikkelin aineistona käytämme Viron yritysrekisteristä peräisin olevia tietoja, joiden luotettavuutta eri vuosina arvioimme erikseen. Viljandia ja Itä-Virua koskevan päämateriaalin muodostavat laajat yritystutkimukset maakunnissa vuosina 1994 ja 1997. Niiden lisäksi käytämme yrityshaastatteluja, joista osan olemme tehneet itse. Pystymme arvioimaan Viron pk-yritysten kehityksen kontekstia myös suorien kokemusten kautta 1990-luvun jälkipuoliskolla toimiessamme niin yrittäjinä Virossa kuin yritystoiminnasta vastuullisessa maakunnallisessa organisaatiossa Viljandin maakunnassa.

Talouden ja yhteiskunnan murros

Transitio (englanniksi *transition*) on tavanomainen käsite tarkasteltaessa suuria yhteiskunnallisia murroksia itäisessä Euroopassa. Maantieteellisissä tutkimuksissa käsitettä on käytetty selittämään talouden uudelleenorganisointumista osana laajempaa alueellista murrosta (Loving 1990; Henry 1992). Taloutta koskevissa tutkimuksissa on transitioilla viitattu viidenteen Kondratieffin aaltoon, teollisuuden uuteen työnjakoon, muutokseen fordismista postfordismiin sekä joustavan tuotannon ja verkottuvan talouden kehitykseen (Hall 1981; Piore & Sabel 1984; Freemant 1986; Scott 1988). Transitio on usein ulotettu politiikkaankin, esimerkiksi laajaan poliittiseen murrokseen ja yhteiskunnan demokratisoitumiseen. Tästä esimerkkinä ovat Latinalaisen Amerikan valtiot 1970-luvulla ja itäisen Euroopan valtiot 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa. Itä-Euroopan maiden poliittinen vapautuminen vuonna 1989 sekä Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 merkitsivät uuden sosialismin jälkeisen talousalueen muodostumista. Tätä prosessia on nimitetty transitiksi (Bradshaw 1991; Holmes 1997).

Socialismin jälkeinen murros on syytä määrittellä tarkemmin kuin muutokseksi yhdestä valtiotai talousmuodosta toiseen. Entisen Neuvostoliiton kontekstissa on Bradshaw (1993: 1) tuonut esille murroksen kolme ulottuvuutta:

- *Poliittinen murros* kattaa itsenäisten valtioiden muodostumisen, mihin liittyvät myös maiden uusien kansallisten identiteettien muodostaminen ja ulkopoliitikan kehittäminen.
- *Taloudellinen murros* tarkoittaa hintojen

vapauttamista, valtion budjetin vakauttamista, yritystoiminnan yksityistämistä ja talouden kansainvälistymistä.

- *Yhteiskunnallinen murros* tarkoittaa demokraattisten instituutioiden perustamista ja kansalaisyhteiskunnan kehittymistä.

Pelkästään talouteen nojautuen voitaisiin transitiota tulkita kuin yhtä varsin yksinkertaista prosessia (Lauristin 1997: 25). Siinä ”vähemmän kehittyneet” itäisen Euroopan maat ottavat käyttöön läntisten maiden standardit taloudessa (liberaali markkinatalous, yksityisomaisuus), politiikassa (monipuoluejärjestelmä, demokratia) ja muussa yhteiskunnallisessa toiminnassa (modernismin kritiikki, kulutus). Kyseessä on ajatus, jonka mukaan vähemmän kehittyneet maat ottavat kiinni enemmän kehittyneet maat. Tämä modernistinen ja totalisoiva lähtökohta tuo esille transition käsitteen ja transitologian ongelmallisuuden (Stark 1992; Van Zon 1995; Stenning 1997: 148–149; Jauhiainen 1998). Varsinkin yhteiskunnallisten muutosten pyörteissä 1990-luvun alussa monet tutkijat tulkitsivat muutokset liian suoraviivaiseksi siirtymiseksi yhdestä yhteiskuntajärjestelmästä toiseen. Berliinin muurin sortuessa monet ajattelivat innostuksen vallassa, että ylimenovaihe kestää suhteellisen lyhyen ajan, viidestä vuodesta pariin vuosikymmeneen. Entisen Itä-Saksan integrointi osaksi Saksan liittotasavaltaa suurien kansainvälisten ja kansallisten tukien saattamana on kuitenkin osoittanut, että jopa valtion sisäinen integraatio vie kauan, jopa useiden sukupolvien ajan (Offe 1996). Itä-Euroopan kohdalla tilanne on vieläkin monimutkaisempi maiden välisen ja sisäisen heterogeenisyyden vuoksi. Tämä on haaste Euroopan unionin laajenemiselle itään. Monet tutkijat ovatkin luopuneet transition käsitteestä, koska siihen on liittynyt murrosta ulkoapäin tarkastelevan katse (ennalta määritelty lopputulos, jossa valtiot muuttuvat ”itäisistä” ”läntisiksi”) sekä transition lopputavoitteen arvottaminen, jossa edellä mainittu muutos tulkitaan vain myönteisenä (Lauristin 1997: 25). Itäisessä Euroopassa ei ole tapahtunut suoraa muutosta kollektiivisesta kommunismista kommunismin jälkeiseen aikaan, jossa koko kansa olisi yhtenäisenä liberaalin yhteiskunnan takana. Tätä osoittaa myös entisten kommunistijohtajien paluu politiikan huipulle monissa maissa. Talouselämän käytännöissä vaikuttaa vielä sosialismin aikakausi. Entinen Neuvostoliitto ei suoraan muuttanut viideksitoista läntisen markkinatalouden ja demokratian maaksi (Bradshaw 1997a: 4). Parempi onkin käyttää transition (siirtymisen) sijaan termiä *murros*.

Hamilton (1999: 136) on tulkinut sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän romahtamista seurannutta murrosta ja siihen liittyvien vastakkaisten suhteiden prosesseja laajassa merkityksessä. Hän ulottaa murroksen taustan jopa sosialismia edeltävään ajanjaksoon ja murroksen mittakaavan henkilökohtaisesta ja paikallisesta kansainväliseen ja maailmanlaajuiseen asti. Pk-yritysten kehityksen arvioinnissa sosialismin jälkeisellä kaudella on olennaista ottaa huomioon myös sosialismin perintö eli tältä ajanjaksolta peräisin olevat piirteet ja käytännöt rakenteiden, instituutioiden ja toimijoiden tasolla. Entisten sosialistimaiden (esimerkiksi Viron) asukkaat ja alueet ovat kokeneet hyvin erilaisia muutoksia, joilla on myös tilallinen ulottuvuus:

- Ylimeno hierarkkisesta yksipuoluejärjestelmästä useiden talouteen vaikuttavien päättäjien suuntaan. Tähän liittyvät aiempaa laajempi demokratia, kansalaisyhteiskunta ja uudet politiikkaa säätelevät mekanismit.
- Rakenteiden, instituutioiden, yksilöiden, käyttäytymisen ja ajatusrakennelmien perinnöt ja verkostot, jotka ovat peräisin sekä välittömästi nykyhetkeä edeltävältä sosialistiselta kaudelta että sitä edeltävältä ajanjaksolta.
- Yksilöiden organisatorinen ja institutionaalinen asema ja vastuu murroksen tuomien mahdollisuuksissa ja vaatimuksissa, joilla on erilaiset maantieteelliset ulottuvuudet. (Hamilton 1999: 136)

Siirtyminen markkinatalouteen sosialismin jälkeisen murroksen osana

Talous oli yksi sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän kulmakivistä. Klassisen sosialistisen suunnitelmatalouden tärkein piirre oli valtiollisen tai sille läheisen omistusmuodon hallitseva asema (Kornai 1992). Merkittäväksi sosialistisen järjestelmän murenemisen syyksi on esitetty suuria asevarustelun kuluja 1980-luvulla ja keskittymistä raskaan teollisuuden tukemiseen, joista esimerkkeinä ovat kaivos-, energia-, metalli- ja koneteollisuus. Kulutustavaroiden ja palvelujen vajaatuotanto ja keskushallinnon säätelemät hinnat vaikeuttivat kulutustavaroiden kehittämistä. Laaja yksilöllinen ja eriytynyt kuluttaminen oli mahdotonta. Asukkaat alkoivat kritisoida kulutustavaroiden puutetta ja kollektiivisia standardeja lopputuotteissa (Holmes 1997: 198–202; Meyer 1998: 9–10).

Siirtymä- tai ylimenovaihetta markkinatalouteen voidaan pitää entisissä sosialistimaissa yhtenä kaikkein tärkeimpänä muutoksena demokratisoitumisen ohella. Dostálin (1998) mukaan talouden ja yhteiskunnan välillä oli merkittävä riippuvuusuhde. Valta vaihtui politiikassa ja lait säädettiin suhteellisen nopeasti. Markkinatalous tukeutui yhteiskunnan demokratisoitumiseen, mitä seurasi pitempi ja monimutkaisempi talouden murrosvaihe. Dostál (1998: 301) käyttää tästä prosessista termiä ”demokratisoitumisen takuu”. Sosialismin jälkeisiä yhteiskuntia tutkittaessa täytyy politiikkaa ja taloutta tarkastella yhdessä, koska näiden mukana muokataan ja modernisoidaan myös institutionaalisia ja hallinnollisia järjestelmiä. Talouden murros sai alkunsa jo 1980-luvulla, mutta se jatkuu edelleen 2000-luvun alussa.

Yksityistäminen

Klassisessa sosialistisessa talousjärjestelmässä valtio oli omistaja ja talous suoraan yhteydessä politiikkaan. Sosialismin jälkeen erotettiin talouden ja politiikan välinen suora yhteys suhteellisen lyhyessä ajassa ja yritystoiminta organisoitiin uudelleen nopeasti yksityistämishojelmien avulla. Esimerkiksi Venäjällä vuosina 1992–1994 yli puolet työpaikoista siirtyi valtiolta yksityiselle sektorille (Åslund 1995: 22–38; Havrylyshyn & McGettican 2000: 259). Yksityistäminen oli yksi merkittävimmistä, dramaattisimmista ja monimutkaisimmista tekijöistä talouden organisoimisessa (Nielsen ym. 1995; Williams & Balaz 1999). Yrityksiä yksityistettiin Unkarissa jo vuodesta 1968 lähtien, mutta esimerkiksi Albaniassa maatalouden kollektivisoitua alettiin purkaa vasta 1980-luvun lopussa (Holmes 1997: 200).

Yksityistämässä yrityksen omistukseen oikeuttavat osakkeet tai niiden enemmistö siirtyy valtiolta tai julkiselta sektorilta yksityisomaisuudeksi (Nellis 1998: 13). Laajemmassa merkityksessä yksityistäminen tarkoittaa yksityisomistamisen osuuden suurenemista taloudessa (Williams & Balaz 1999: 733). Se tapahtuu vähentämällä valtiollisten yritysten määrää, karsimalla valtiollisia yrityksiä koskevia säätelyjärjestelmiä sekä muuttamalla taloudellista toimintaa markkinatalouden periaatteita vastaavaksi (Szamuely 1994: 32). Siirryttäessä suunnitelmataloudesta markkinatalouteen yksityinen sektori nousi johtavaan asemaan (Clarke & Kabalina 2000: 7–32). Sosialismista irrottautuneissa maissa muodostui kahdentyyppisiä yksityisiä yrityksiä. Osa oli peräisin valtion yritysten uudelleenorganisoimisesta ja yksityistämisestä eli kyseessä oli *jakava yksityistäminen*. Toisena tyyppinä oli kokonaan uusien yritysten perustaminen eli *luova yksityistäminen*. Tämän eri-

tyistapauksena olivat suuryritysten pilkkomisen tuloksena syntyneet uudet yritykset (Williams & Balaz 1999: 733). Molempiin tyypeihin sisältyi uusia investointeja ja ulkopuolista pääomaa, usein suorina investointeina ulkomailta.

Suurin osa entisten sosialistimaiden hallituksista arvioi yksityiset yritykset paremmaksi tavaksi järjestää valtion talous kuin valtionyritykset. Useimmissa Keski- ja Itä-Euroopan maissa käytettiin samanaikaisesti useita yksityistämisen menetelmiä eri tahdissa ja niissä käytettiin niin yksityistämisseleitä (*voucher*) kuin rahaakin (Holmes 1997: 210; *Transition...* 1997, 1999; Korhonen 2001: 444–446). Kaikki asukkaat saivat yksityistämisseleitä, joita oli mahdollisuus myydä tai hankkia niillä omaisuutta. Yrityksiä yksityistettiin myymällä niitä suoraan ulkopuolisille ostajille, yrityksen johtokunnalle tai työntekijöille sekä yleisemmin yksityistämisteliön avulla. Yksityistämisen ensimmäinen vaihe oli lyhyempi ja se koski palvelutoimintoja, kauppaa ja ravintoloita. Se rajoittui tavallisesti yritysten työntekijöihin, joilla oli mahdollisuus tulla yrityksen uusiksi omistajiksi. Toinen ja pitempi vaihe koski suuria teollisuusyrityksiä, energia- ja kaivostoimintaa ja liikenneinfrastruktuuria, esimerkiksi junaliikennettä. Tässä yhteydessä yksityistämiseksi käytettiin ulkomaista pääomaa, mutta myös yksityistämisseleitä (Holmes 1997: 210–212; Williams & Balaz 1999: 731–751). Näistä molemmista vaiheista Viro on havainnollinen esimerkki.

Maiden väliset erot ja yksityistämisen monimutkaisuus nostavat esille kysymyksen yhteiskunnallisista, taloudellisista ja historiallis-kulttuurisista lähtökohdista, joita vasten eri maissa toteutettujen uudistusten menetelmiä, kattavuutta ja nopeutta tulisi arvioida (Stark 1992). Fischer ja Gelb (1991) sekä Murell (1993) ovat epäilleet itäisessä Euroopassa yleisesti käytetyn, nopeasti läpiviedyn taloudellisen murroksen välttämättömyyttä talousuudistuksissa. Heidän mukaansa tätä niin sanottua *šokkiterapiaa* parempi vaihtoehto olisi ollut uudistaa taloutta askel askeleelta, institutionaalisten uudistusten kehitystä valtioissa seuraten. Myöhemmät tulokset näyttävät, että šokkiterapian valtioissa on ollut vähemmän taloudellisia taantumia ja takaiskuja kuin hitaasti talouttaan uudistaneissa maissa (Åslund ym. 1996). Tästä huolimatta yleisenä ongelmana on rakenteellinen työttömyys entisillä raskaan teollisuuden alueilla. Tämä on tilanne myös Koillis-Virossa, vaikka Viro on yksi selkeimmin šokkiterapian läpivieneitä maita.

Ulkomaisten suorien investointien kehitys

Talouden kansainvälistyminen on ollut merkittä-

vä ja laajasti tutkittu sosialismin jälkeisten talouksien muutos (Gros & Steinherr 1995; Åslund 1995). Kansainvälistymisellä tarkoitetaan yksinkertaistaen ulkomaisten suorien investointien (FDI), ulkomaankaupan ja yritysten kansainvälisen yhteistyön kasvua. Ulkomaisten investointien hankkiminen ja niille suotuisan yritys ympäristön luominen ovat tärkein osa talouden kansainvälistämistä Keski- ja Itä-Euroopan entisissä sosialistimaissa. Investoinnit ovat riippuvaisia sijoituskohteena olevan valtion yleisestä taloudellisesta tilanteesta, lainsäädännön rajoituksista, anto- ja ottolainauksen mahdollisuuksista sekä luonnollisesti aktiivisista yrityksistä sekä osaavasta ja edullisesta työvoimasta.

Suorat ulkomaiset investoinnit olivat osittain mahdollisia jo sosialistisella ajanjaksolla. Esimerkiksi Neuvostoliitossa muodostettiin yhteisyrityksiä 1980-luvulla. Nämä investoinnit lisääntyivät heti yritysten yksityistämisen tultua mahdolliseksi. Suoria ulkomaisia investointeja käytettiin yksityistämisen prosessissa perustamalla niiden avulla uusia yrityksiä (van Hastenberg 1999: 25–26). Tästä huolimatta suorien ulkomaisten investointien merkitys itäisen Euroopan maissa voidaan arvioida melko vähäiseksi verrattuna länsimaihin. Ulkomaalaisilla omistajilla tai osaomistajilla on hullusaan vain pieni osa kaikista siirtymätalouden maiden yrityksistä (Meyer 1998: 18). Monet valtiot, kuten Unkari, ovat sallineet yksityistämisen rajoituksetta ulkomaalaisille omistajille. Siksi Unkari on noussut kärkeen tarkasteltaessa suorien ulkomaisten investointien määrää asukasta kohden ja verratessa sitä muihin maihin. Siellä näiden investointien asema teollisuudessa ja teollisuustuotannon viennissä on tärkeä, mutta tästä huolimatta näiden investointien osuus bruttokansantuotteesta on vähäisempi verrattuna länsimaihin. Muun muassa Puola, Tšekin tasavalta ja Venäjä ovat luooneet monia rajoituksia ulkomaalaisille sijoittajille ja yritysten omistajille (Holmes 1997; McDermott 1997; Meyer 1998; van Hastenburg 1999). Viro on kulkenut tässä joukossa lähempänä Unkarin esimerkkiä.

Yksityisten yritysten kehitys Virossa

Yksityisten yritysten historia on Virossa melko lyhyt. Niitä on ollut vasta 1980-luvun loppupuolelta lähtien ja markkinatalouteen on nojaututtu vieläkin lyhyemmän aikaa. Monet nykyisistä yritysjohtajista olivat kuitenkin mukana talouselämässä jo Neuvostoliiton aikana. Siirtymävaihe suunnittelutaloudesta markkinatalouteen ja yksityistämisen suuri aalto ovat suureksi osaksi ohi, mutta vielä 2000-luvun alussa yksityistetään val-

tion suuryrityksiä. Viimeaikaisina esimerkkeinä ja osittain ongelmatapauksina ovat energiantuotanto (Narvan sähkölaitosten myynti yhdysvaltalaisen yrityksen ”veroparatiisiin” rekisteröidylle tytäryhtiölle), junaliikenne (rautateiden yksityistäminen ja myynti brittiläiselle konsortiolle) ja vesihuolto (suurten kaupunkien vesihuollon myynti ulkomaisille yhtiöille). Varsinkin Tallinnan kaupunki on yksityistänyt ja kilpailuttanut runsaasti sille aiemmin kuuluneita tehtäviä.

Neuvostoliiton kausi (ennen vuotta 1987)

Leninin mukaan politiikka on talouden osa ja samalla sen valvoja (Iovtsuk ym. 1982: 225–231). Tämä periaate oli tärkeintä Neuvostoliiton sosialistisessa talousjärjestelmässä. Talouden organisoimisessa lähtökohdana oli koko Neuvostoliiton talousalue ja siellä olevien resurssien käyttö. Päämäärä oli tuotannon viisivuotistavoitteiden ylittäminen, ei tuotantoprosessin kannattavuus, tuottavuus tai tulevaisuus. Hinnolla oli toissijainen merkitys (Åslund 1995: 41–43). Kilpailun puuttuessa oli tuotteiden laatu yleensä matala.

Sosialistimaissa talouden perustan muodostivat suuret yksittäiset tuotanto- ja palveluyksiköt, kuten teollisuus- ja kaupparyitykset sekä valtiolliset ja kooperatiiviset maatalousyüksiköt. Talouselämä perustui hierarkkiselle ylhäältä alas -päättökseen. Kaiken yläpuolella oli kommunistinen puolue ja sen alaisuudessa Moskovassa sijaitseva suunnittelukomitea Gosplan, joille ministeriöt ja alueelliset suunnittelukomiteat olivat vastuussa. Ministeriöt jakoivat tukia, vastasivat suunnitelmien täyttämistä ja koordinoivat tuotantoyksikköjen töitä. Neuvostoliitossa jokaista tuotantoalaa koordinoi oma ministeriönsä.

Viro oli osa suunnitelmataloutta ja Neuvostoliiton sisäinen resurssi. Tuonaikaista Viron taloutta luonnehti aliehitetty palveluiden ja kaupan sektori. Verrattuna toisiin maihin oli Virolle tyypillistä suuri pienteollisuuden ja elintarvikkeiden tuotanto. Pk-yrityksiä oli noin kolmannes kaikista yrityksistä (Kuura 2001: 55). Neuvostoliiton alueellisessa työnjaossa Viroa oli kehitetty Neuvostoliiton ”ruokakoriksi” jo 1960-luvulta lähtien. Suuret teollisuusyritykset palvelivat koko Neuvostoliiton tarpeita ja tuotanto vietiin eri puolille valtakuntaa. Resurssien käyttöä ei pystytty optimoimaan, vaan usein kyse oli joko ali- tai ylituotannosta. Virossa tuotettiin energiaa enemmän kuin maa kulutti ja elintarvikkeita oli kaupoissa vähän, vaikka 1980-luvulla maatalouden tuotanto oli maassa korkeimmillaan. Suurin osa maataloustuotteista meni vientiin. Korkean energiantuotannon puolestaan selittää palavan kiven louhiminen ja työstäminen Koillis-Virossa Leningradin sähkö-

kulutuksen tarpeisiin. Luonnonvarojen voimape- räisen käytön seurauksena kasvoivat paikalliset ympäristöongelmat Virossa, mikä kärjistyi 1980-luvun lopulla niin kutsuttuun *fosforiittisotaan*, jossa virolainen kansanliike nousi neuvostosuunnitelmia vastaan (Mygind 1997: 19).

Avautuminen Neuvostoliiton kauden lopussa

Baltian maista, erityisesti Virosta, tuli uusien ko- keilujen kohdealue presidentti Gorbatšovin vetä- män neuvostotalouden perestroikan alkuvaiheissa. Vuonna 1985 annettiin ensimmäisten talousuudis- tusten myötä valtiollisille suuryrityksille lupa muodostaa pieniä tytäryrityksiä. Nämä olivat val- tion omaisuutta, mutta niiden kehittäminen oli suunnitelmatalouden ulkopuolella ja ne noudatti- vat jossain määrin markkinatalouden periaatteita. Aluksi pieniä yrityksiä perustettiin pien- ja raken- nusteollisuuteen. Myöhemmin, kun tämäntyyppis- ten yritysten menestys tuli ilmi, toimintaa laajen- nettiin useille muille aloille. Näitä pieniä yrityk- siä voidaan pitää ensimmäisinä ”yksityisyrittäjy- den kouluina” (*Väikeettevõtuse...* 1999: 23). Vi- rossa näiden valtiollisten pk-yritysten elinkaari oli lyhyt eli vuodesta 1986 vuoteen 1991 (Kuura 2001: 55).

Vuonna 1987 perustettiin Viroon nopeasti pie- niä yksityisyrityksiä muistuttavia kooperatiiveja, joiden taustalla oli yksityinen pääoma. Ne toimi- vat pienteollisuudessa ja palveluissa, mutta myös elintarvikkeiden tuotannossa. Samoin muodosteti- in yhden ihmisen yrityksiä. Toimintansa aloitti- vat ensimmäiset yhteisyryitykset, joissa yhteisinä osapuolina olivat valtio ja ulkomainen yritys (My- gind 1997: 29, *Väikeettevõtuse...* 1999: 23–24). Yrittäjyyskulttuurin kehitystä paransi talouden asteittainen vapauttaminen. Lainsäädännön uudis- tus mahdollisti osakeyhtiöt vuonna 1989 ja pelkäs- tään ulkomaiselle pääomalle perustuvat yritykset vuonna 1990 (Bradshaw 1997b). Suuri osa tuon- aikaisista yrityksistä luotiin täyttämään jatkuva peruspalvelujen vajuus ja kulutustavaroiden puu- te. Kooperatiiveissa työpaikkojen suhteellinen osuus oli Neuvostoliitossa kaikkein suurin Virossa 1980-luvun lopussa. Yksityisyryityksissä työsken- teli tuolloin Virossa 20 000 ihmistä eli 2,7 pro- senttia kaikista työntekijöistä (Lugus ym. 1991; Mygind 1997: 29). Teollisuussektorin yksityisyri- tykset muodostivat vain yhden prosentin kaikista uusista yrityksistä (Kilvits 1993: 4). Myös yhteis- yritykset ulkomaalaisten kanssa olivat kaikkein yleisimpiä Virossa. Vuonna 1989 Virossa oli 26 tällaista yritystä eli yksi 80 000 asukasta kohden, kun Neuvostoliitossa niitä oli keskimäärin kym- menen kertaa vähemmän (Laurila 1993: 44). Vi- roon investoitiin ulkomailta enemmän kuin muu-

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
BKT <i>GDP</i> (mil. EEK) ¹	43,3	39,9	39,1	40,9	42,5	47,0	49,3	49,0	52,4
BKT kasvu <i>GDP growth</i> ²	-6,7	-8,5	-2,0	4,6	4,0	10,4	5,0	-0,7	6,9
maatalous <i>agriculture</i> (%)	12,5	9,9	9,0	7,1	6,8	6,0	5,6	5,7	5,2
teollisuus <i>industry</i> (%)	32,1	27,9	26,7	25,3	25,0	24,2	24,9	25,3	26,8
palvelut <i>services</i> (%)	55,4	62,2	64,3	67,6	68,2	69,8	69,5	69,0	68,0
teollisuuden kasvu <i>industrial growth</i> (%)	-35,6	-18,7	-3,0	1,9	2,9	14,6	4,1	-3,4	16,8
suorat ulkomaaninvestoinnit <i>foreign direct investments</i> (mil. USD)	82	162	215	202	151	267	581	306	..

¹ pysyvissä v. 1995 hinnoissa *in constant 1995 prices*
² muutos prosentteina edelliseen vuoteen verrattuna *change in percentage regarding earlier year*

Taulukko 1. Talouden kehitys Virossa, 1992–2000 (15,6466 EEK = 1 EUR). Muokattu lähteistä Varblane (2001) ja Väliskaubandus (2002).

Table 1. Economic development in Estonia, 1992–2000 (15.6466 EEK = 1 EUR). Modified from Varblane (2001) and Väliskaubandus (2002).

alle Neuvostoliittoon yhteensä (Crane 1992).

Yksityisrittäjyyden kehittyessä Virossa alettiin soveltaa itsenäiselle taloudelle tyypillisiä rittäjyyden periaatteita. Yrittäjät saivat vuokrata valtiolta työvälineitä ja kokonaisia tuotanto- tai palveluksikköjä. Usein vuokraajana oli sama yritys tai sen työntekijöiden muodostama tytäryhtiö, jossa oli paljon omistajia. Myöhemmin, kun yrityksiä alettiin yksityistää, sopeutuivat nämä vuokratut yritykset markkinatalouteen tavallisesti paremmin kuin muut yritykset.

Viron kehitys itsenäistymisen jälkeen

Viron itsenäistymiseen asti elokuussa 1991 koorinoitiin kaikkia valtion omistamia yrityksiä Neuvostoliiton lainsäädännön mukaan. Tähän lainsäädäntöön perustuivat myös muita yrityksiä koskevat lait, kunnes itsenäisen Viron yrityslait astuivat voimaan muutamaa vuotta myöhemmin. Vuodesta 1992 lähtien Virossa on harjoitettu liberaalia markkinatalouspolitiikkaa. Se perustuu raha- ja valuuttapolitiikkaan, jonka kulmakivenä oli eroaminen ruplasta kesällä 1992 ja Viron kruunun sitominen Saksan markkaan (nykyisin euroon), alhainen ei-progressiivinen verotus (tulovero 26 % ja arvonlisävero 18 %) sekä valtion tukien vähentäminen erityisesti maataloudessa. Talouspolitiikan šokkiterapian avulla saatettiin purkaa sosialistisen talouden rakenteet nopeasti. Vuosia 1989–1993 Virossa luonnetti syvä talouden alamäki, mikä oli seurausta irtautumisesta Neuvostoliiton suunnitelmataloudesta. Bruttokansantuote aleni tuona aikana 68 prosenttia, teollisuustuotanto 47 prosenttia ja maataloustuotanto 60 prosenttia. Vasta vuonna 1995 alkoivat teollisuustuotanto ja brut-

tokansantuote reaalisesti kasvaa, kun talous ja yritysten kehitys vakiintuivat (taulukko 1). Samaan aikaan lisääntyivät suorat investoinnit ulkomailta Viroon. Maataloudessa tuotanto väheni edelleen (Lumiste & Lumiste 1996: 33). Itsenäinen Viro ylitti Neuvostoliiton aikaisen bruttokansantuotensa tason vuonna 2001.

Heti itsenäistymisen jälkeen alkoivat valtiolle kuuluvien pienten yritysten ja palvelutoiminnan yksityistäminen sekä suurten maatalousyksiköiden pilkkominen ja yksityistäminen. Perusteellinen yksityistämispöytäsiuna alkoi, kun Viron yksityistämistoimisto (Eesti Erastamisagentuur) luotiin vuonna 1992. Vuosina 1992–1994 perustettiin kaikkein eniten uusia yrityksiä, kun samanaikaisesti valtion yrityksiä pilkottiin ja yksityistettiin, uusia pk-yrityksiä perustettiin ja ulkomaista pääomaa alkoi virrata maahan. Yritysten luomisessa ei ollut juurikaan rajoituksia. Tuolloin oli mahdollista perustaa osakeyhtiö parinkymmenen nykyisen euron pääoman turvin! Vuosina 1991–1993 yksityistettiin noin 1 400 pk-yritystä. Suurten yritysten yksityistäminen tapahtui tavallisesti avoimen tarjouskilpailun kautta. Tarjotun hinnan lisäksi ostajan yritystä koskevat investointi- ja kehitysuunnitelmat vaikuttivat myyntiin (Korhonen 2001: 445).

Yritysrekisteri perustettiin vuonna 1994 ja samana vuonna valtio alkoi tukea yrityksiä. Merkittävimmän tuen takana olivat kansainväliset tuki-ohjelmat, joita antoivat erityisesti Ruotsin valtion elinkeino- ja teknologian kehittämissuunnitelma NUTEK ja EU:n Keski- ja Itä-Euroopan maille suunnattu PHARE. Viron yrityslainsäädännön perusteet astuivat voimaan syyskuussa 1995, jolloin yrityksiä koskevia vaatimuksia tiukennettiin. Mainit-

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
vienti <i>export</i> (bil. EEK)	5,5	10,6	16,9	19,0	23,0	29,6	35,2	35,4	53,9	57,9
Suomi <i>Finland</i> (%)	19,8	20,7	17,8	21,5	18,4	15,7	18,8	19,4	32,3	33,9
Ruotsi <i>Sweden</i> (%)	..	9,5	10,8	10,8	11,6	13,5	16,7	18,8	20,5	14,0
Saksa <i>Germany</i> (%)	..	8,0	6,8	7,2	7,1	5,6	5,5	7,5	8,5	6,9
EU yht. <i>EU total</i> (%)	..	..	19,0	..	51,1	48,7	55,0	63,0	77,0	69,0
Baltia <i>Baltic States</i> (%)	..	12,3	13,6	12,2	14,1	14,8	14,1	11,7	9,8	9,9
Venäjä <i>Russia</i> (%)	19,8	22,6	23,1	17,6	16,3	18,8	13,3	9,2	2,4	2,8
IVY yht. <i>CIS total</i> (%)	..	..	30,3	25,1	25,0	26,3	21,0	13,0	4,0	4,0

Taulukko 2. Viennin kehitys Virossa, 1992–2001. Muokattu lähteestä Väliskaubandus (2002).
 Table 2. Development of export in Estonia, 1992–2001. Modified from Väliskaubandus (2002).

takoon, että Viron yrityksiä koskevan (kuten pitkälti muunkin) lainsäädännön perusta on saksalainen oikeusjärjestelmä. Yksityistämisen prosessi Virossa erosi jonkin verran muista entisistä sosialistimaista. Yksityistämisen yhteydessä yritykset yritettiin myydä suoraan uusille omistajille joko huutokaupalla tai ennakkosopimuksin. Oleellista ei ollut se, oliko uusi omistaja virolainen vai ulkomaalainen. Huolimatta melko heikosti kehittyneistä finanssimarkkinoista myytiin 64 prosenttia yksityistettävistä yrityksistä tämän alkuvaiheen aikana (*From plan...* 1996: 64). Virallisten tilastojen mukaan vuonna 1994 Virossa oli 28 242 yritystä, joista 10 640 (36 %) oli rekisteröity Tallinaan (Riisalu 1997: 2).

Vuosina 1995–1996 luotiin ennen kaikkea kokonaan uusia yrityksiä. Vuonna 1996 Virossa oli virallisten tilastojen mukaan 30 975 yritystä, joista 14 537 (46 %) oli rekisteröity Tallinaan (Riisalu 1997: 2). Vuonna 1997 täsmennettiin yritysrekisteriä, jolloin tilastoista poistettiin paljon toimintansa lakkauttaneita yrityksiä, joista monet oli luotu vain yhtä (esim. kauppaan tai vientiin liittyvää) tapahtumaa varten. Samoin yritysten osakepääomaa ja perusvarallisuuden minimimäärää nostettiin, minkä tuloksena monet yritykset lopettivat toimintansa. Monilla alueilla, kuten Viljandin ja Itä-Virun maakunnissa, on yritysten määrän kasvu jatkunut myös vuoden 1996 jälkeen. Esimerkiksi vuonna 1997 näissä maakunnissa perustettiin asukasta kohden kaikkein eniten yrityksiä Virossa (*Eesti majandusülevaade...* 1999: 26). Tämän jälkeen on ollut mahdollista perustaa yrityksiä, joita ei ole pakko kirjata yritysrekisteriin, joten pk-yritysten yhteismäärää Virossa ei nykyään tiedetä. Kuura (2001: 60) arvioi, että 1990-luvun lop-

puolella Virossa oli noin 27 000–30 000 pk-yritystä eli noin 20 yritystä tuhatta asukasta kohden. Pk-yrityksiä oli yli 99 prosenttia kaikista virolaisista yrityksistä ja niissä oli kolme neljäsosaa kaikista työpaikoista yrityksissä. Epävarmuus yritysten määrässä merkitsee sitä, että yksityiskohtaisiin Virossa koskeviin yritystietoihin ja 1990-luvun aikasarjoihin täytyy suhtautua varauksellisesti. Tämä on syytä pitää mielessä, erityisesti kun tehdään vertailevaa tilastoanalyysiä pk-yritysten kehityksestä Virossa. Tämä koskee yleisemmin muitakin Keski- ja Itä-Euroopan entisiä sosialistimaita.

Vuoden 1997 lopussa Tallinnan pörssi romahhti. Se ja Venäjän vuoden 1998 taloustaantumaa vaikeuttivat pk-yritysten kehitystä. Taantumien vaikutusta yrityksiin Virossa on tutkittu vähän. Suurimmat vaikeudet koettelivat niitä yrityksiä, joiden markkinat olivat Venäjällä. Teollisuustuotannon määrä laski 3,4 prosenttia vuonna 1999 ja samoin laski tuotteiden vienti Venäjälle. Lamasta toivuttiin vuonna 2000 (taulukot 1 & 2). Virallisten tilastojen mukaan vuonna 2000 Virossa perustettiin 9 594 yritystä, joista puolet (4 787) Tallinaan. Itä-Virun maakunnassa perustettiin 570 yritystä ja Viljandin maakunnassa 195. Samana vuonna lopetettiin 7 789 yritystä, joista 57 prosenttia (4 468) Tallinnassa eli nettolisäys Virossa oli 1 805 yritystä ja Tallinnassa 319. Nettolisäys Itä-Virossa oli 103 ja nettovähennys Viljandissa 20 yritystä (Ettevõtlus 2001). Uusi yritys-lainsäädäntö vuodelta 2000 on tuonut merkittäviä verohelpotuksia yrityksille. Yritysten ei muun muassa tarvitse maksaa tuloveroa, mikäli ne investoivat liiketoiminnasta saamansa voiton yrityksen kehittämiseksi. Samana vuonna uudistettiin yritystoiminnan valtiollinen tukijärjestelmä, jonka avulla tu-

kien koordinointi lisääntyi. Nämä uudistukset ovat hyvin merkittäviä yritystoiminnan kannalta, mutta niiden vaikutuksista ei ole vielä tietoa.

Kuura (2001: 60) arvioi, että 1990-luvun loppupuolella Virossa oli noin 27 000–30 000 pk-yritystä. Viron yritysrekisterissä oli 47 446 yritystä vuonna 2000, mutta veroviranomaisten mukaan niitä oli toiminnassa tuona vuonna 30 612. Niistä mikroyrityksiä (työntekijöitä alle 10) oli 75 prosenttia, pienyrityksiä (10–49 työntekijää) 19 prosenttia, keskikokoisia yrityksiä (50–249 työntekijää) 3 prosenttia ja suuryrityksiä (vähintään 250 työntekijää) 1 prosentti. Kahdessa prosentissa yrityksistä työntekijöiden määrä oli tuntematon. Mikroyritysten määrä on kasvamassa. Suurin osa pk-yrityksistä (43 %) toimii majoitus- ja ravintolatoiminnan ja kaupan alalla. Pk-yritykset muodostavat puolet kaikista työpaikoista Virossa ja kolme neljänestä kaikista yrityksissä olevista työpaikoista (*Ettevõtlik Eesti* 2002: 9–13).

Vientitoiminta on ollut tärkeä yritysten kehitystekijä. Vuoteen 1991 saakka Neuvostoliitto oli lähes ainoa Viron yritysten vientikohde eli sinne suuntautui 95 prosenttia viennistä. Itsenäisyyden aikana vienti on suuntautunut selkeästi länsimaihien. Baltian maita koskevan tutkimuksen mukaan 61 prosentilla Viron yrityksistä oli vientitoimintaa. Sen osuus vaihteli suuresti ja oli 3–100 prosenttia vientiyritysten liikevaihdosta (Smallbone ym. 1996: 80). On arvioitu, että pk-yritysten osa Viron koko viennistä oli 72 prosenttia ja tuonnista 81 prosenttia vuonna 1998 (*Internationalization...* 1999: 22). Vuonna 2000 länsimaiden osuus Viron viennistä oli yli neljä viidennestä ja IVY-maiden osuus oli vähentynyt alle kymmenesosaan (taulukko 2). Tämä viittaa virolaisten yritysten hyvään kilpailukykyyn ja osoittaa yritysten johdon kykyä sopeutua muuttuvaan talousjärjestelmään. Toisaalta vientiluvut heijastavat myös talouden rakenteen muutosta. Esimerkiksi Suomeen viennin määrän raju kasvu vuosina 1999–2000 on suureksi osaksi selitettävissä matkapuhelimen kokoamisella Elcoteqin tehtaalla Tallinnassa ja tämän alihankintana tehdyn tuotteen uudelleenviemisellä Suomeen. Vuonna 2000 Viron viennistä 43,8 prosenttia oli tällaista edelleen vientiä (Väliskaubandus 2001). Suorien ulkomaaninvestointien määrä Virossa vuosina 1992–1999 oli 1 966 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria. Tämä on asukasta kohden korkein määrä Keski- ja Itä-Euroopan maissa (Varblane 2001: 5).

Pk-yritysten kehitys Viljandissa ja Itä-Virossa

Tarkennamme Viron pk-yritysten kehityksen ana-

lyisiä käyttämällä esimerkkeinä Viljandin ja Itä-Virossa maakuntia (kuva 1 & taulukko 3). Pääasiallisina maakuntia koskevinä lähteinä ovat vuonna 1994 ja 1997 tehdyt yritys-kyselyt (*Entrepreneurship...* 1997; *Internationalization...* 1997; *Väikeettevõtluse...* 1999). Näissä haastateltiin vuoden 1997 kuluessa 198 Itä-Virossa ja 172 Viljandissa sijaitsevaa itsenäistä pk-yritystä, joiden vuosittainen liikevaihto oli alle sata miljoonaa Viron kruunua (alle 6,4 miljoonaa euroa). Paremmin tuntemassamme Viljandin maakunnassa yritysten valinta perustui Viljandin Tilastokeskuksen rekisteriin. Osallistuimme aineiston keräämiseen ja pidämme sitä informaatioltaan luotettavana. Vain muutama yritys kieltäytyi osallistumasta tutkimukseen. Itä-Virossa valittujen yritysten sopivuus tutkimukseen varmistettiin puhelimitse, koska tietojen hankinta rekistereistä oli vaikeampaa. Haastattelut tehtiin molemmilla paikkakunnilla yrityksen toimitiloissa. Tutkimus osoittaa alueellisia eroja ja yhtäläisyyksiä pk-yritysten kehityksessä ja toiminnassa.

Itä-Virossa oli tutkituista yrityksistä tuotantoon suuntautuneita 50 (25 %) ja Viljandissa 81 (47 %). Loput yritykset olivat palveluelinkeinoissa, koska maatalousyrittäjät rajattiin pois tutkimuksesta. Tutkimukseen kuului kuitenkin joitakin tunnettuja maatalousyrityksiä, jotta saataisiin yleisempi kuva yrittäjyydestä. Suurimmassa osassa haastatelluista yrityksistä oli alle 50 työntekijää. Viljandissa niitä oli 144 (84 %) ja Itä-Virossa 174 (88 %). Kaikkein pienimpien yritysten (1–5 työntekijää) osuus haastatelluista yrityksistä oli molemmissa maakunnissa 22 prosenttia.

Olemme selvittäneet pk-yritysten kehitystä Viljandin ja Itä-Virossa maakunnissa moniin lähteisiin perustuen 1980-luvun lopusta 2000-luvun alkuun asti. Näitä ovat yrittäjien ja muiden asiantuntijoiden haastattelut, yritystoiminnan ja sitä koskevan *Äripäev*-lehden seuraaminen sekä yritys-lainsäädännön kehityksen tarkastelu. Esittelemämme erot ja yhtäläisyydet näiden maakuntien pk-yritysten kehityksessä havainnollistavat sosialismin jälkeisen murroksen alueellisia eroja Virossa.

Yksi yhteneväisyys Viljandin ja Itä-Virossa välillä pk-yritysten näkökulmasta on maantieteellinen sijainti. Molemmat maakunnat sijaitsevat valtakunnan rajaseudulla ja suhteellisen kaukana Viron suurimmasta kasvukeskuksesta Tallinnasta. Viljandin eteläinen osa rajoittuu Valmieran maakuntaan Latviassa ja Itä-Virossa itäosa Leningradin oblastiin Venäjän federaatiossa. Molemmissa maakunnissa on pienempien taajamien verkosto: Viljandissa viidessä pienessä kaupungissa asuu yhteensä alle 9 000 asukasta ja Itä-Virossa on neljä alle 10 000 asukkaan pikkukaupunkia ja kaksi hieman suurempaa keskusta (kuva 1). Tyypillisesti

	Viljandi <i>Viljandimaa</i>	Itä-Viru <i>Ida-Virumaa</i>	Viro <i>Estonia</i>
koko (km ²) <i>size (km²)</i>	3 422	3 364	42 300
asukasluku <i>population</i>	58 100	180 200	1 371 800
osuus asukkaista (%) <i>share of Estonian population</i>	4,2	13,1	100,0
työikäisiä <i>persons in working age</i>	29 300	92 600	705 100
työntekijöitä <i>employed</i>	25 900	75 900	608 600
osuus työntekijöistä (%) <i>share of total employed</i>	4,3	12,5	100,0
työttömyys (%) <i>unemployed</i>	10,6	21,1	13,0
yritykset, myös yrittäjät <i>enterprises, incl. entrepreneurs</i>	2 421	3 900	47 214
toimivia yrityksiä <i>active enterprises</i>	764	1754	31 346
osuus yrityksistä (%) <i>share of total enterprises</i>	2,4	5,6	100,0
yrityksiä / 100 työikäistä <i>enterprises / 100 persons in working age</i>	2,4	1,9	4,4

Taulukko 3. Viljandin ja Itä-Virun maakunnat Virossa vuonna 2000. Muokattu lähteestä Tõeealise ... (2001). *Table 3. Viljandimaa and Ida-Virumaa counties in Estonia in 2000. Modified from Tõeealise ... (2001).*

Virossa on näissäkin maakuntien keskuksissa suhteellisesti enemmän pk-yrityksiä verrattuna muuhun alueeseen. Molemmissa maakunnissa on Viron keskimääräistä tasoa alhaisempi yrittäjyys. Itä-Virossa se on Viron pienin, minkä osasyynä ovat neuvostokauden suuret kaivokset ja energiayritykset. Näiden nykyisistä ongelmista johtuen on työttömyys siellä Viron korkein (Tõeealise... 2001).

Viljandin ja Itä-Virun maakuntien välillä ovat pk-yritysten kannalta erona yritysten aiempi asema taloudessa. Viljandissa ovat merkittävässä asemassa maataloustuotanto ja siihen liittyvä elintarviketeollisuus. Itä-Viru on ollut paikallisten luonnonvarojen hyödyntämiseen perustuvien suurten

teollisuusyritysten alue. Myös väestön koostumus on erilainen. Viljandissa on etnisiä virolaisia 93 prosenttia väestöstä. Itä-Viruun muutti neuvostokaudella teollistamisen yhteydessä paljon väestöä muualta Neuvostoliitosta. Nykyään maakunnan väestöstä vain 19 prosenttia on etnisiä virolaisia, joista suuri osa asuu maalla. Asutusrakenteen suhteen merkittävimmät erot ovat siinä, että Viljandin maakunnassa on vain yksi suurempi keskus, Viljandi (22 000 as.), ja kaikista asukkaista alle puolet (48 %) asuu kaupungissa. Itävirulaisista valtaosa (89 %) asuu kaupungeissa tai taajamissa ja maakunnassa on kaksi suurempaa keskusta, Narva (73 000 as.) ja Kohtla-Järve (51 000 as.) (Rahvastik... 2001).

Molemmissa maakunnissa on paikallisia luonnonvaroja, mutta ne ovat erilaiset. Viljandissa ne ovat pellot ja metsä (puu- ja huonekaluteollisuus, turvetuotanto, elintarviketeollisuus) ja Itä-Virossa palavakivi ja metsä (energia, puun käsittely). Paikallisista luonnonvaroista johtuen teolliset pk-yritykset ovat erikoistuneet eri tavoin. Viljandissa suurin osa pk-yrityksistä toimii puu- ja huonekaluteollisuudessa, Itä-Virossa ne ovat erikoistuneet tekstiiliteollisuuteen. Paikallisten luonnonvarojen hyödyntämisen perinteestä johtuen on molemmissa maakunnissa hyvin koulutettua työväkeä ja metalliteollisuuden yrityksiä. Nämä toimivat suureksi osaksi suuryritysten ja ulkomaalaisten yritysten alihankkijoina ja vientituotannossa.

Yritysten kehitysvaiheet Viljandissa ja Itä-Virossa

Yritysten kehitys Viljandin ja Itä-Virun maakunnissa jaetaan tavallisesti viiteen vaiheeseen (ks. *Entrepreneurship...* 1997; *Internationalization...* 1997; *Väikeettevõtlike...* 1999; Kuura 2001: 55–59). Mitä myöhemmin yritys on perustettu, sitä todennäköisemmin se on edelleen olemassa. Itä-Virossa suurin osa yrityksistä on saanut tukea valtiolta ja yli puolet vuoden 1991 jälkeen perustetuista yrityksistä jatkaa toimintaansa. Viljandissa taloudellinen tilanne yritysten luomiseksi oli hyvä 1990-luvun puolivälissä. Se vaikeutti yritysten määrän lisäämistä 1990-luvun loppuvuosina (*Eesti majandusülevaade...* 1999: 27). Yritysten kokonaismäärä siellä vähentyi vuonna 2000.

Ensimmäinen vaihe vuosina 1987–1989 oli yksityisyrittäjyyden alkua. Tuolloin perustettiin pääasiassa kooperatiivisesti omistettuja palveluyrityksiä, joiden avulla tyydytettiin paikallista ja alueellista kysyntää. Uusia itsenäisiä tuotantoyrityksiä perustettiin vähän ja ne luotiin erilaisten palveluyritysten yhteyteen. Suurin osa tuotantovälineistä kuului edelleen Neuvostoliiton valtiolle.

Toinen vaihe vuosina 1989–1991 oli ensimmäinen

mäisten tuotantoyritysten synty. Niitä perustettiin tyydyttämään paikallista kysyntää. Ensimmäiset yritykset yksityistettiin ja tuotantovälineitä vuokrattiin yksityisen pääoman avulla. Ensimmäiset yritykset aloittivat viennin ulkomaanmarkkinoille talouspolitiikan vapauduttua. Nopeimmin kehittivät yritykset, jotka hyödynsivät paikallista edullista työvoimaa ja raaka-aineita.

Kolmas vaihe vuosina 1992–1994 oli pk-yritysten määrän nopea kasvu. Uusia yrityksiä muodostettiin pilkkomalla ja yksityistämällä suuria valtionyrityksiä. Useat nykyiset tuotantoyritykset perustettiin tuolloin. Kotimainen kilpailu kasvoi ja kilpailukykyisimmät yritykset siirtyivät ulkomaanmarkkinoille, jolloin lopputuotteiden laatua parannettiin. Itsenäisessä Virossa valtion osuus taloudessa väheni oleellisesti ja jatkuvasti. Teollisuusyrityksiin investoitiin myös ulkomaista pääomaa. Perustettiin useita yritysten kehittämistä tukevia organisaatioita. Kuura (2001: 57–59) on nimittänyt näitä kolmea ensimmäistä vaihetta varhaiseksi yrityskulttuurin uudelleenmuotoutumisen ja yritysten määrän kasvukaudeksi Virossa.

Neljäntenä on vakautumisen alkuvaihe vuosina 1995–1997. Uusien pk-yritysten synty hidastui markkinoiden täytyessä, kun alkuvaiheen aktiivisilla yrittäjillä oli jo yrityksensä. Asukkaiden ostovoiman kasvaessa paikallinen kulutus suureni ja monilla aloilla viennin osuus pieneni. Kyseessä oli pääomamarkkinoiden ja yritystukijärjestelmien kehityksen ajanjakso.

Viidennessä vaiheessa vuosina 1998–2000 Viron talous taantui Venäjän talouskriisin takia. Siitä kärsivät kaikkein eniten Venäjän markkinoille suuntautuneet yritykset. Viljandissa työvoimaansa vähensivät ensimmäisenä elintarviketeollisuuden yritykset. Pk-yritysten kehitys hidastui, monia saneerattiin ja pankkikriisi vaikeutti kehittämistä. Yritysten kokonaismäärä väheni heikkojen yritysten mentyä konkurssiin ja yritysten fuusioituessa. Yritysten saneeraamisen yhteydessä Viljandissa työttömäksi jääneet suuntautuivat uusille aloille, muun muassa matkailuelinkeinoihin. Itä-Virossa liikkuvuus oli pienempää ja rakenteellinen työttömyys kasvoi suureksi. Pienen taantumun jälkeen alkoi yritysten kehityksen toinen aalto, jolloin perustettiin uusia, yleensä pieniä yrityksiä. Nykyiset kasvavat yritykset ovat tärkeimpiä uusien työpaikkojen luoja. Molemmissa maakunnissa ulkomaalaiset ostivat osittain velkaantuneita ja rationalisointia vaativia, mutta toimivia yrityksiä. Viron yritysrekisterin mukaan yritysten määrä kasvoi Viljandissa 474:llä ja Itä-Virossa 623:lla vuosina 1999–2001 (Ettevätlus 2001). Kuura (2001: 58–59) on nimittänyt vaiheita neljä ja viisi laadullisen kehityksen ja rakenteellisen korjaamisen kaudeksi Virossa. Aluksi vapaan kotimaisen lainapo-

litiikan myötä virolaiset yrityksen laajenivat, mutta Tallinnan pörssiromahduksen ja Venäjän markkinoiden taantumun jälkeen monet suuret yritykset ajautuivat ulkomaalaisten omistukseen.

Pk-yritysten kansainvälistyminen

Osa Viljandin maakunnassa sijaitsevista yrityksistä perustuu virolaiselle pääomalle. Erityisesti teollisuusyrityksiin on sijoitettu myös ulkomaanpääomaa, varsinkin Suomesta ja Ruotsista. Investoinnit ulkomailta johtuvat paikallisesta kilpailuedusta eli matalista työvoima- ja vuokratuluista verrattuna länsimaihin. Tästä huolimatta maakunnassa on yritystoimintaan hyvin soveltuvia toimitiloja ja työvoimaa. Tuotteiden viimeistelyn ja laadun kasvaessa koulutetun työvoiman tarve on lisääntynyt (*Väikeettevõtlose...* 1999).

Vienti ja vientiyritysten määrä ovat kasvaneet molemmissa maakunnissa tutkittujen yritysten perusteella. Aktiivista vientitoimintaa on vuodesta 1993 lähtien. Viljandissa puolet (49 %) yrityksistä vei tuotantoaan ulkomaille. Tuotantoyrityksistä niin teki kaksi kolmesta (65 %). Suuri vientiyritysten määrä johtuu yhä suhteellisen pienestä paikallisesta kulutuksesta ja rajallisista alueellisista tai kotimaisista markkinoista. Molemmissa maakunnissa tuotantoyrityksistä puu- (mukaan lukien huonekaluteollisuus), tekstiili- ja metalliteollisuus ovat kaikkein varmimmin löytäneet ulkomaanmarkkinat. Elintarviketeollisuus ei ole juurikaan suuntautunut vientiin (*Entrepreneurship...* 1997; *Internationalization...* 1997).

Yhteisyritysten on helpompi löytää markkinat ulkomailta, mikä johtuu omistajien suhteista ja kokemuksista (*Väikeettevõtlose...* 1999). Vientikelpoisten tuotteiden yrityksille on markkinoille pääsy vaikeampaa kuin siellä pysyminen. Kun asema ulkomaanmarkkinoilla hankitaan, tavallisesti se pystytään myös säilyttämään. Lähes kaikki tuotantoyritykset, paitsi pienet elintarviketuotantoon erikoistuneet yritykset, näkevät ainoana eloonjäämisen mahdollisuutena viennin ja sen määrän kasvattamisen. Viennin yhteydessä on tullut esille nykyaikaisen verkostotalouden piirteitä: yritykset valmistavat komponentteja ja puolivalmisteita alihankkijoina muille yrityksille. Samoin ovat syntyneet ensimmäiset yritykset, jotka ovat keskittyneet tiettyyn tuoteryhmään ja komponenttien koostamiseen. Viljandin maakunnassa näitä ovat useat metalliteollisuuden yritykset. Vuosina 1994–1997 raaka-aineen ja vähän prosessoitujen tuotteiden vienti vähentyi molemmissa maakunnissa (*Entrepreneurship...* 1997; *Internationalization...* 1997). Entiset raaka-aineen käsittelijät, erityisesti metsäteollisuus, ovat alkaneet jalostaa vientituotantoaan. Tuotantovälineet ja lopputuotteen laatu

ovat vientiyrityksillä usein paremmat.

Vientiin sisältyvän riskin pienentämiseksi useat tutkimistamme yrityksistä ovat hajauttaneet vientiä moniin maihin tai hankkineet useita yhteistyökumppaneita (*Väikeettevõtuse...* 1999). Kaksi kolmesta Viljandin ja Itä-Virun vientiin suuntautuneesta yrityksestä vie vähintään kahteen maahan. Erot maakuntien välillä ovat vain viennin kohdemaissa. Viljandin yritysten vientsuhteet ovat kehittyneet ennen kaikkea ”läntisten” lähinaapurimaiden Suomen, Ruotsin ja Saksan kanssa. Yritykset ovat kehittäneet suhteita myös toisten Baltian maiden kanssa vuodesta 1995 lähtien, mutta Venäjän ja muiden IVY-maiden kanssa yhteydet ovat satunnaiset. Itä-Virossa vientiin suuntautuneita yrityksiä on vähemmän ja useammat vievät Venäjälle. Vuonna 1997 tutkituista yrityksistä tuotantoaan vei ulkomaille vain joka kuudes (16 %), joista kolme neljästä (21 yritystä) Venäjälle. Kaikki yritykset veivät vähintään kahteen maahan (*Entrepreneurship...* 1997; *Internationalization...* 1997). Venäjälle suuntautuvan viennin taustalla olivat suurimmalla osalla yrityksistä varhaisemmat henkilökohtaiset suhteet venäläisiin yhteistyökumppaneihin.

Pk-yritysten kehitysongelmat

Entisiä sosialistimaita koskevat tutkimukset osoittavat, että monet pienet yritykset pyrkivät kasvamaan (Ratcheva 1996: 33–34). Tutkimistamme Viljandin ja Itä-Virun yrityksistä alle kymmenen työntekijän yritykset pyrkivät kaksinkertaistamaan liikevaihdon vuodesta 1997 vuoteen 2000. Kuuran (2001: 75–77) mukaan eräässä sataa virolaista pk-yritystä koskeneessa tutkimuksessa suurimmat pk-yritysten kehittämisingelmat olivat korkeat verot, korkeat lainojen korot, byrokraattinen paperien täyttäminen, investointilainojen puute ja osaavan työvoiman puute. Tutkimiemme yritysten kehittämistä haittasivat rahoituksen ja markkinoiden puute sekä niiden löytämisen vaikeus. Molemissa maakunnissa noin 60 prosenttia yrityksistä arvioi rahoituksen kaikkein vaikeimmaksi ongelmaksi olemassaolonsa aikana. Rahoitusongelmista suurimmat olivat lainansaanti, käteisvaran puute ja perusinfrastruktuurin hankkiminen. Ongelma johtuu erityisesti Viljandin ja Itä-Virun yritysten suhteellisesti syrjäisestä sijainnista Virossa, mikä vaikeuttaa takausten hyväksyntää pankeissa. Lisäksi yrityksillä on vaikeuksia saada yhteistyökumppaneilta maksusitoumuksia määräajassa. Itä-Virossa tämä on paikallinen ongelma, joka liittyy rahaliikenteen erityisongelmiin, kuten veronkiertoon ja käteisvarojen käyttöön maksuvälineenä. Viljandissa ongelma liittyy niihin vähiin suhteisiin, joita maakunnan yrityksillä on ollut IVY-

maiden kanssa. Vuodesta 1994 vuoteen 1997 tilanne parantui niissä yrityksissä, jotka kävivät kauppaa läntisen Euroopan maiden kanssa (*Väikeettevõtuse...* 1999).

Yritykset tarvitsevat osaavaa johtamista tuotannon jatkamiseksi ja nykyaikaistamiseksi. Virossa, kuten monissa entisissä sosialistimaissa, vanhoihin ja rakenteellisesti jäykkiin yrityksiin on vaikeata löytää toimeliaita johtajia, jotka sopeutuivat markkinatalouden vaatimuksiin. Tutkimamme yritykset Itä-Virossa ovat tässä suhteessa Viljandin maakunnan yrityksiä paremmassa tilanteessa. Merkittäviä yritysten ongelmia ovat johtajien puutteellinen osaaminen tuotteiden markkinoinnissa, yrityksen henkilökunnan heikko kielitaito ja työntekijöiden huonosta koulutuksesta kumpuavat ongelmat. Itä-Virun pk-yritysten markkinointistrategiat ja -käytännöt eivät parantuneet vuodesta 1994 vuoteen 1997. Viljandissa tilanne parani, koska siellä nähtiin yrityksissä välttämättömäksi osata yhtä vierasta kieltä viroa lisäksi. Kolmessa neljästä (77 %) tutkitusta itävirulaisesta yrityksestä johtajat olivat venäjänkielisiä, mutta useimmat heistä pystyivät käyttämään viroa jokapäiväisissä liiketoiminnoissa. Liiketoimintoja Venäjällä, mutta ei läntisessä Euroopassa perusteltiin venäjän kielen osaamisella ja englannin taidon puutteella. Suuri ongelma oli työntekijöiden viroa kielen puuttuva taito (*Väikeettevõtuse...* 1999).

Tutkimuksemme mukaan harvat yritykset ovat saavuttaneet tuotantonsa huipun Viljandin maakunnassa. Kehitysvaraa on paljon entisten suuryritysten tytäryhtiöissä ja niiden yksityistetyissä osissa. Yritysten rationalisoinnin tuloksena kasvanut työttömyys on lyhytaikaista. Suuremmat ongelmat liittyvät niihin paikkakuntiin, joissa toiminut suuri yritys on lakkautettu. Viljandin maakunnan pieni koko ja hyvin kehittynyt liikenneverkosto mahdollistavat työskentelyn maakunnan toisilla paikkakunnilla, erityisesti maakunnan keskuksessa Viljandissa, jossa sijaitsevat nopeimmin kasvavat ja kehitysmahdollisuuksiltaan parhaimmat yritykset. Tästä johtuen on pendelöinti kasvanut Viljandin kaupungin ja sen takamaan välillä. Itä-Virossa työttömyys vähentyi vuodesta 1994 vuoteen 1997, mutta oli tuolloin edelleen Viron suurin eli noin 20 prosenttia. Työttömyys vaivaa erityisesti suuria keskuksia ja se on rakenteellista. Taustalla ovat työvoiman uusiutumisen tarve, totuttu käyttäytyminen ja vähäinen määrä pk-yrityksiä. Pendelöintiä keskusten välillä ei tapahdu, joten työpaikat ja työttömät eivät kohtaa (*Väikeettevõtuse...* 1999).

Kohti uusia murroksia

Viro on mielekäs sosialismin jälkeisen murroksen

eri muotojen tutkimuskohde Keski- ja Itä-Euroopan maita ajatellen. Virossa vietiin 1990-luvun alussa nopeasti läpi poliittinen ja taloudellinen murros, jonka perustana oli yksityistäminen. Radikaali talousuudistus, liberaali talouspolitiikka ja johdonmukainen rahapolitiikka ovat olleet yritysten näkökulmasta onnistunut ratkaisu. Pk-yritykset ovat tärkeitä työllisyyden, innovaatioiden ja toimeliaan yrityskulttuurin kehittämisessä ja ne ovat sopeutuneet talouden muutoksiin suuria yrityksiä ja valtionyrityksiä paremmin. Laaja murros on merkinnyt verkostotalouden piirteiden, kuten alihankinnan, komponenttituotannon ja monikanallisten yritysten leviämistä Viroon, mutta maan sisällä alueet kehittyvät epätasaisesti. Tämä on tilanne myös monissa muissa entisissä sosialistimaissa, mutta maiden välillä ja sisällä on eroja.

Naapurimaat ovat yritysten kannalta tärkeitä yritys- ja investointiympäristöjä. Samat tuotannonalat mahdollistavat yhteistyön tuotantoprosesseissa. Aluksi viedään kulutustavaroita kehittyneemmästä maasta pienen maan markkinoille. Myöhemmin voidaan perustaa yhteisyrityksiä paikallisille markkinoille. Tätä seuraavat tuotannon laajentaminen, vientitoiminta ja uusien markkinoiden valloitus. Suomalaiset yritykset Virossa ja yhteisyritykset virolaisten kanssa ovat kuvaava esimerkki tästä kehityksestä. Eräs yksityistämispolitiikan alkuvaiheen myönteinen tulos on nopeasti kasvanut ulkomaisten investointien osuus Viron taloudessa.

Pk-yritykset ovat tässä murroksessa kypsyneet ”eurostandardeihin”, joten tuleva liittyminen Euroopan unioniin käy helpommin kuin eroaminen edellisestä liitosta. Muutoksia tuonevat Viroon ulkomailta virtaavat investoinnit ja näihin perustuva kaupan ja palveluiden tarjoaminen sekä lisääntyvät yritysostot. Yritystoiminnan kansainvälistymisessä on kuitenkin varjopuolensa, erityisesti verkostotalouden alimmalla portaalla olevien komponentteja tuottavien yritysten osalta. Siitä on tuoreita kokemuksia Virossa esimerkiksi elektroniikkateollisuudessa. Samoin suurten valtionyritysten yksityistämistä ja myyntiä ulkomaille on arvoiteltu.

Viljandin ja Itä-Virun maakunnissa kehittyi 1990-luvulla kilpailukykyinen yrittäjyys, joka on muuttanut talousympäristöä monimuotoisemmaksi. Kansainvälistyminen on syrjäisissä maakunnissa tarkoittanut vientitoiminnan korostamista kotimaanmarkkinoiden rajallisuuden vuoksi. Viljandin pk-yritykset ovat löytäneet varmemmat läntiset markkinat kuin monet Venäjän kehityksestä riippuvaiset pk-yritykset Itä-Virossa. Viljandissa sosialistiseen talouteen liittyvä murros on suureksi osaksi käyty läpi. Uusia yrityksiä on perustettu eri toimialoilla. Itä-Virossa ongelmat ovat paljon sy-

vemvät ja pitkäaikaisemmat talouden rakenteesta johtuen. 1990-luvun loppupuolelle asti vaihtoehtoisten tuotantoalojen ja työpaikkojen tarve oli pienempi ja pk-yrittäjyys jäi vähäisemmäksi. Paikallisista luonnonvaroista johtuen suuryritykset jäävät hallitsevaan asemaan maakunnassa, joten talouden murros on vielä edessä.

Yleisesti voidaan todeta, että hyvä yrittäjyyskulttuuri on peräisin ennen kaikkea yritteliäistä ihmisistä ja resurssien (mukaan lukien työntekijöiden) laadusta, ei yrityksen maantieteellisestä sijainnista periferiassa tai keskuksessa. Yrittäjyyden perinne ja sen (takaisin) juurruttaminen on tärkeää. Tutkimuksemme mukaan melko alkeelliset seikat haittaavat yritystoimintaa edelleen. Näitä ovat esimerkiksi yrityksen johdon ja työntekijöiden puutteellinen kielitaito ja koulutus. Täydennyskoulutus ja yrittäjyyteen kannustaminen on tärkeää, jotta poliittisen ja taloudellisen murroksen yhteydessä ei kehittyisi vakavia sosiaalisen murroksen ongelmia, kuten rakenteellista työttömyyttä.

Entisten sosialistimaiden nykyistä yritysmaailmaa tarkasteltaessa tärkeää on pohtia myös 1980-lukua ja ”socialismin perintönä” muokkautuneita käytäntöjä ja henkilökohtaisia verkostoja, jotka vaikuttavat edelleen yritysten toimintaan. Monille nykyisistä virolaisista yrittäjistä varhaiset kokemukset 1980-luvulla Neuvostoliiton loppuvaiheessa olivat tärkeä oppimisprosessi. Alkuvaiheessa yritysten omistajat olivat rahallisesti sidottuja yritykseensä, esimerkiksi henkilökohtaisten lainojen kautta. Tästä kasvoi yksi yrittäjäsukupolvi ja vain pieni osa yrityksistä ajautui konkurssiin tai lopetti toimintansa. Monille neuvostokauden suhteet ovat merkinneet mahdollisuuksia kehittää yritystoimintaa Venäjän suuntaan.

Kahden maakunnan pk-yritysten vertailu Virossa osoittaa alueellisia eroja, jotka jäävät huomiotta tarkasteltaessa pelkästään valtion tasoa. Keski- ja Itä-Euroopan maita ja alueita selittäviin ”suuriin kertomuksiin” ja yhtäläisiin murroksen tulkintoihin onkin syytä suhtautua varovaisesti.

KIRJALLISUUS

- Bradshaw, M. J. (1991). *The Soviet Union: A new regional geography*. 194 s. Belhaven, London.
- Bradshaw, M. J. (1993). *The economic effects of Soviet dissolution*. RIIA, London.
- Bradshaw, M. J. (1997a). Introduction: transition and geographical change. *Teoksessa* Bradshaw, M. J. (toim.): *Geography and the transition in the post-Soviet republics*, 1–7. John Wiley, New York.
- Bradshaw, M. J. (1997b). The geography of foreign investments in Russia, 1993–1995. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 88: 1, 77–84.

- Clarke, S. & V. Kabalina (2000). The new private sector in Russian labour market. *Europe-Asia Studies* 52: 1, 7–32.
- Crane, K. (1992). Foreign direct investment in the states of the former USSR. *The World Bank Studies of Economies in Transformation, Paper 5*. Washington, D. C.
- Dallagio, B. (1995). Privatization in Europe: a comparison. *Teoksessa* Daviddi, R. (toim.): *Property rights and privatization in the transition to market economy*, 231–265. European Institute of Public Administration, Maastricht.
- Dicken, P. & A. Malmberg (2001). Firms in territories: a relational perspective. *Economic Geography* 77: 4, 345–363.
- Dostál, P. (1998). Democratization, economic liberalization, and transformational slump: a cross-sectional analysis of twenty-one postcommunist countries. *Environment and Planning C: Government and Policy* 16, 281–306.
- Eesti majandusülevaade 1998–1999* (1999). Eesti Vabariigi Majandusministeerium, Tallinn.
- Ettevõtlik Eesti. Eesti väike- ja keskmise suurusega ettevõtete arendamisele suunatud riiklik poliitika 2002–06* (2002). 29 s. Majandusministeerium, Tallinn.
- Ettevõtlus (2001). Eesti Statistikaamet. 15.11.2001. <<http://www.stat.vil.ee/pks/ettevoitjad/index.html>>
- Entrepreneurship in Viljandi* (1997). 84 s. ECOS/OUVERTURE SME-Internationalization Project, Viljandi.
- Fischer, S. & A. Gelb (1991). The process of socialist economic transformation. *Journal of Economic Perspectives* 5: 4, 91–105.
- Freemann, C. (1986). The role of technical change in national economic development. *Teoksessa* Amin, A. & J. Goddard (toim.): *Technological change, industrial restructuring and regional development*. Allen & Unwin, London.
- From plan to market: world development report* (1996). 241 s. World Bank & Oxford University Press, New York.
- Gros, D. & A. Steinherr (1995). *Winds of change: economic transition in Central and Eastern Europe*. 400 s. Longman, London.
- Hall, P. (1981). The geography of the fifth Kondratieff cycle. *New Society* 26: March, 535–537.
- Hamilton, F. E. I. (1999). Transformation and space in Central and Eastern Europe. *The Geographical Journal* 165: 2, 135–144.
- Havrylyshyn, O. & D. McGettican (2000). Privatisation in transition countries. *Post-Soviet Affairs* 16: 3, 257–286.
- Henry, N. (1992). The new industrial spaces: locational logic of a new production era? *International Journal of Urban and Regional Research* 16: 3, 375–396.
- Holmes, L. (1997). *Post-communism. An introduction*. 380 s. Polity, Cambridge.
- Internationalization of small- and medium-sized enterprises. Results of project in Kohtla-Järve, Estonia* (1997). 89 s. ECOS/OUVERTURE SME-Internationalization Project, Kohtla-Järve.
- Iovtsuk, M., T. Oizerman & I. Stsipanov (1982). *Teoksessa: Filosoofia historia II. Marxilais-leniniläisen filosoofia historia*, 225–231. Progress, Moskova.
- Jauhiainen, J. S. (1998). Transition and boundaries. Postmodernisation of economic geography of "the east". *Teoksessa* Marjanen, H. (toim.): Jaakko Saviranta – taloustieteen monitaituri. *Turun kauppa- ja kauppakorkeakoulun julkaisuja C 3/1998*, 43–56.
- Kilvits, K. (1993). Current state of Estonian industry. *Research Institute for the Finnish Economy Discussion Paper* 500. 672 s. Helsinki.
- Korhonen, I. (2001). Progress in economic transition in the Baltic States. *Post-Soviet Geography and Economics* 42: 6, 440–463.
- Kornai, J. (1992). *The socialist system. The political economy of communism*. 644 s. Princeton University Press, Princeton.
- Kuura, A. (2001). *Väikeettevõtlus*. 98 s. Tartu Ülikooli Pärnu Kollez, Tartu.
- Laurila, J. (1993). Suoran sijoitustoiminnan kehitys Venäjällä ja Suomen lähialueilla. *Review of Economic in Transition* 10, 33–61.
- Lauristin, M. (1997). Contexts of transition. *Teoksessa* Lauristin, M., P. Vihalemm, K. E. Rosengren & L. Weibull (toim.): *Return to the western world. Cultural and political perspectives of the post-communist transition*, 25–40. Tartu University Press, Tartu.
- Lovering, J. (1990). Fordism's unknown successor: a comment of Scott's theory of flexible accumulation and re-emergence of regional economies. *International Journal of Urban and Regional Research* 14: 1, 159–174.
- Lugus, O., U. Venesaar & E. Vitsur (1991). *Development of entrepreneurship in Estonia*. 53 s. Institute of Economics, Academy of Sciences, Tallinn.
- Lumiste, R. & R. Lumiste (1996). Development and innovation strategies and policies in SME development in Estonia. Esitelmä 9th Nordic Conference on Small Business Research -kongressissa. Lillehammer, 29.–31. toukokuuta.
- McDermott, G. (1997). Renegotiating the ties that bind: the limits of privatization in the Czech Republic. *Teoksessa* Grabher, G. & D. Stark (toim.): *Restructuring networks in post-socialism. Legacies, linkages and localities*, 71–106. Oxford University Press, Oxford.
- Meyer, K. (1998). Enterprise transformation and foreign investment in Eastern Europe. *Journal of East-West Business* 4: 1–2, 7–27.
- Murell, P. (1993). What is shock therapy? What it did do in Poland and Russia? *Post-Soviet Affairs* 9: 2, 111–140.
- Mygind, N. (1997). A comparative analysis of the economic transition in the Baltic Countries – barriers, strategies, perspectives. *Teoksessa* Haavisto, T. (toim.): *The transition to a market economy. Transformation and reform in the Baltic States*, 17–66. Edward Elgar, Cheltenham.
- Nellis, J. (1998). Privatization in transition economies: an update. *Teoksessa* Broadman, H. G. (toim.): Case-by-case privatization in the Russian Federation – lessons from international experience. *World Bank Discussion Paper* 385. Washington, D.C.

- Nielsen, K., B. Jessop & J. Hausner (1995). Institutional change in post-socialism. *Teoksessa* Jessop, B., J. Hausner & K. Nielsen (toim.): *Strategic choice and path dependency in post-socialism: institutional dynamics in the transformation process*, 3–44. Edward Elgar, London.
- Offe, C. (1996). *Varieties of transition: the East European and East German experience*. 288 s. Polity, Cambridge.
- Piore, M. & C. Sabel (1984). *The second industrial divide*. Basic Books, New York.
- Rahvastik (2001). Eesti Statistikaamet. 15.11.2001. <<http://www.stat.vil.ee/pks/rahvas.html>>
- Ratcheva, V. (1996). Growth patterns of East European SMEs – developing a conceptual framework. Esitelmä The 41st ICSB World Conference -kongressissa. Tukholma, 17.–19. kesäkuuta.
- Riisalu, H. (1997). Small enterprises in Ida-Virumaa: present state and problems. *Sustainable Development in Ida-Virumaa Newsletter* 11, 1–4.
- Scott, A. J. (1988). Flexible production systems and regional development: the rise of new industrial spaces in North America and Western Europe. *International Journal of Urban and Regional Research* 12: 2, 171–185.
- Smallbone, D., U. Venesaar, L. Rumpis & D. Budreikate (1996). Export activity in manufacturing SMEs in the Baltic States: an empirical analysis. Esitelmä 9th Nordic Conference on Small Business Research -kongressissa. Lillehammer, 29.–31. toukokuuta.
- Stark, D. (1992). Path dependence and privatization strategies in East Central Europe. *East European Politics and Societies* 6: 1, 17–51.
- Stenning, A. C. (1997). Economic restructuring and local change in the Russian federation. *Teoksessa* Bradshaw, M. J. (toim.): *Geography and transition in the post-Soviet republics*, 145–162. John Wiley, New York.
- Szamuely, L. (1994). Privatization in transforming Central and Eastern Europe. *Teoksessa* Akyüz, Y., J. D. Kotte, A. Köves & L. Szamuely (toim.): *Privatization in the transition process. Recent experiences in Eastern Europe*, 25–45. United Nations, New York.
- Transition report update 1997* (1997). 244 s. EBRD & Bernan Associates, London.
- Transition report update 1999* (1999). 287 s. EBRD & The Stationery Office, London.
- Tööelise rahvastiku majanduslik seisund (2001). Eesti Statistikaamet. 15.11.2001. <<http://www.stat.vil.ee/pks/tju/maj/2000.htm>>
- Van Hastenburg, H. (1999). *Foreign direct investment in Hungary: the effects on the modernization of the manufacturing industry and the demand for labour*. The Royal Dutch Geographical Society & Faculty of Geographical Sciences, Utrecht University, Utrecht.
- Van Zon, H. (1995). Problems of transitology. Towards new research agenda and new research practice. *Teoksessa* Kuklinski, A. (toim.): *Baltic Europe in the perspective of global change*, 454–474. Oficyna Naukowa, Warsaw.
- Varblane, U. (2001). Flows of foreign direct investment in the Estonian economy. *Teoksessa* Varblane, U. (toim.): *Foreign direct investments in the Estonian economy*, 1–30. School of Economics and Business Administration, University of Tartu, Tartu.
- Väikeettevõtlike olukorrad Eestis. *Aruanne 1998.a kohta* (1999). 241 s. EL PHARE väikeettevõtlike toetamise programm Eestis, Tallinn.
- Väliskaubandus (2001). Eesti Statistikaamet. 15.11.2001. <<http://www.stat.ee/index.aw/section=4309>>
- Williams, A. M. & V. Balaz (1999). Privatization in Central Europe: different legacies, methods, and outcomes. *Environment and Planning C: Government and Policy* 17, 731–751.
- Åslund, A. (1995). Lessons of the first four years of systematic change in Eastern Europe. *Journal of Comparative Economics* 19, 22–38.
- Åslund, A., P. Boone & S. Johnston (1996). How to stabilize: lessons from post-communist countries. *Brooking Papers on Economic Activity* 1996: 1, 217–313.